

Статистички показатели на сиромаштијата со посебен осврт на показателите на сиромаштијата во Македонија

Димитрар Николоски

Ретко кој феномен што го карактеризира периодот на транзиција во нашава земја заслужува толкаво внимание и соодветен научен третман, како што е феноменот на сиромаштијата. Трендот на сиромаштијата изразен преку соодветните показатели, како и разликите во сиромаштијата помеѓу различни групи од населението, често пати претставува предмет на анализа во актуелната економска политика. Обемот на сиромаштијата, заедно со другите макроекономски индикатори ја комплетира сликата за “здравјето” на една национална економија и ги дава насоките за подобрување на нивото на животниот стандард. Со оглед на тоа дека Македонија е земја во развој, видливо е присуството на сиромаштијата, што од своја страна ја наметнува потребата за нејзино потемелно истражување.

Сиромаштијата најчесто се дефинира како облик на економска лишеност, односно таа го изразува недостатокот на материјални средства за задоволување на човековите егзистенцијални потреби. Постојат повеќе форми на сиромаштија зависно од видот на човековата лишеност, но од практични причини, при мерењето на сиромаштијата, најчесто се фокусираме на економската сиромаштија. Сиромаштијата слично како и повеќето други социо-економски феномени има повеќедимензионална природа. Оттука, истражувањето на сиромаштијата претставува комплексна активност, при што во овој труд посебен акцент е поставен на сегментот на нејзиното квантифицирање.

Со цел да се пресметаат показателите на сиромаштијата, најнапред е потребно да се определи прагот на сиромаштијата, затоа на почетокот од овој труд е даден краток осврт на дефинирањето на прагот на сиромаштијата и неговото определување. Во понатамошното излагање направена е своевидна теоретско-методолошка анализа на показателите на сиромаштијата како и нивните лимитирачки можности во нејзиното квантифицирање. Вториот дел од трудот претставува осврт на изворите на податоци за истражување на сиромаштијата во Македонија, како и на самите показатели на сиромаштија во Македонија.

Праг на сиромаштијата и негово определување

За да се квантифицира сиромаштијата, потребно е да се определи прагот на сиромаштија од една и семејните приходи односно потрошувачката, од друга страна. Врз база на тоа, секое домаќинство кое што со своите приходи односно потрошувачка се наоѓа под прагот на сиромаштијата се смета за сиромашно. Утврдувањето на показателите на сиромаштијата, исто така, претпоставува и дефинирање на временскиот период на којшто тој се однесува, единицата која се анализира, и начинот на којшто информацијата ќе биде претставена.

Прагот на сиромаштијата може да се дефинира како апсолутен или како релативен праг на сиромаштија. Апсолутниот праг на сиромаштија се определува од страна на експерти во однос на основните човекови физиолошки потреби. Од друга страна, релативниот праг на сиромаштија се дефинира во однос на тековните приходи или потрошувачка на домаќинствата. Карактеристичен е пристапот во утврдување на релативниот праг на сиромаштија, преку утврдување на една критична вредност од распределбата на вкупната потрошувачка или вкупните приходи на домаќинствата, на пример половина од медијаната, при што за сиромашни се сметаат сите оние семејства чии што приходи се помали од оваа вредност. Критички гледано, кај релативниот праг на сиромаштија определувањето на критичната вредност е субјективна и не го изразува реално објективното ниво на економска лишеност. Релативниот праг на сиромаштија тешко може да обезбеди мерливост на ефектите на владината политика, имајќи предвид

дека тој се променува во зависност од промените во реалната потрошувачка, за разлика од апсолутниот праг, којшто се менува само во зависност од флукуацијата на цените. Како што ќе биде изнесено понатаму, релативен праг на сиромаштија се користи и во Стратегијата за намалување на сиромаштијата во Македонија, како репер за квантифицирање на сиромаштијата, што од своја страна ја наметнува потребата за соодветен критички осврт.

Очигледно е дека изборот на егзактната позиција на прагот на сиромаштија подоцнежнo ќе влијае врз показателите на сиромаштијата. Голем број емпириски истражувања покажуваат дека дури и многу мали промени на прагот на сиромаштијата предизвикува големи ефекти врз показателите на сиромаштијата. Поради тоа, често пати, потребно е да се вршат анализи на сиромаштијата со повеќе различни прагови на сиромаштија.

Показатели на сиромаштијата

Поаѓајќи од утврдениот праг на сиромаштија и приходите на домаќинствата, квантифицирањето на сиромаштијата се врши преку утврдување на показатели на сиромаштијата. Со оглед на тоа дека не постои еден единствен усвоен концепт за сиромаштија, денес во светот се користат повеќе видови на показатели на сиромаштијата од коишто некои се сметаат за традиционални а други за експериментални. Во зависност од видот на прагот на сиромаштија, често пати во литературата се среќава поделба на показателите на сиромаштијата на апсолутни, релативни и субјективни. Секој од овие видови на показатели има свои предности и свои ограничувања. Без разлика на тоа кој вид на показател на сиромаштијата се применува, тој мора да задоволува три основни критериуми а тоа се: јавна прифатливост, статистичка оправданост и операционална изводливост.

Денес, општо прифатени показатели за сиромаштијата е т.н. P_{α} или FGT¹ класа на показатели. Оваа класа на показатели е дадена со следнава формула:

$$P_{\alpha} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^q \left(\frac{z - y_i}{z} \right)^{\alpha}$$

каде што ознаките го имаат следново значење:

n = вкупен број на население

q = број на сиромашно население

z = праг на сиромаштијата

y_i = приход на i -та единка

α = параметар

Параметарот α може да земе позитивни вредности или 0. Колку параметарот α е поголем, толку се дава поголема тежина на најсиромашните единици т.е. на оние коишто се најоддалечени од прагот на сиромаштијата. Специфични се случаите за $\alpha = 0$ и $\alpha = 1$, кога ги добиваме следниве показатели на сиромаштијата:

Доколку $\alpha = 0$, се добива:

$$P_0 = \frac{q}{n}$$

Овој показател уште популарно е познат под името "Head Count Ratio" (HCR). Истиот ја претставува пропорцијата на сиромашни единици во вкупниот број на население но не го прикажува обемот на сиромаштијата. За да се добие показател којшто би го

¹ Според имињата на творците: Foster, Greer & Thorbecke

прикажал обемот на сиромаштијата потребно е да се определи отстапувањето на просечната потрошувачка на единките кои се наоѓаат под прагот на сиромаштијата, релативизиран во однос на прагот на сиромаштијата. Овој показател е познат под името “Income Gap Ratio” (IGR):

$$\frac{z - \bar{y}_i}{z}$$

каде што $\bar{y}_i$ е средната потрошувачка или приходи на сиромашните. Сепак овој показател не треба да се поистоветува со износот на средства што една влада би требало да ги потроши за елиминирање на сиромаштијата, затоа што, како што видовме претходно, самиот поим за сиромаштија е комплексен и повеќедимензионален.

Доколку $\alpha = 1$, се добива:

$$P_1 = \frac{q}{n} \left(\frac{z - \bar{y}_i}{z} \right)$$

што всушност претставува производ од претходните два показатели и ги рефлектира подеднакво и обемот на сиромаштијата. Истиот, може да се сретне во литературата под името “Poverty Gap Ratio” (PGR).

И покрај тоа што “Head Count Ratio” е доста едноставен за пресметување и интуитивно перцепирање, сепак тој има и извесни недостатоци пред сè поради тоа што обемот на информации коишто тој ги носи со себе е доста лимитиран. Имено, голем број промени коишто настануваат во условите за живот кај сиромашните не се рефлектирани преку овој показател. Така на пример, доколку се изврши трансфер на извесен износ средства на една единка која се наоѓа под прагот на сиромаштијата, но таа останува и понатаму под прагот на сиромаштијата, пропорцијата на сиромашните и понатаму останува непроменета. Во друг случај, доколку се изврши трансфер од повеќе посиромашни единки на друга којашто се наоѓа веднаш под прагот на сиромаштија со цел истата да излезе од сиромаштијата, пропорцијата на сиромашни ќе се намали и покрај тоа што положбата на сиромашните би се влошила.

Во контекст на претходните илустрации, нобеловецот Amartya Sen истакнува дека еден идеален индекс на сиромаштија треба да ги вклучува следниве три елементи:

1. Релативниот број на сиромашни;
2. Отстапувањето на просечниот приход на сиромашните од прагот на сиромаштијата;
3. Распределбата на приходите помеѓу сиромашните.

Од претходно кажаното, можеме да заклучиме дека “Head Count Ratio” го исполнува само првиот услов, додека “Income Gap Ratio” првиот и вториот во исто време. Сен, комбинирајќи ги претходните два показатели и вклучувајќи го индексот на Џини за сиромашното население којшто од своја страна претставува показател за нееднаквоста во распределбата на доходот меѓу сиромашното население го предлага следниов показател на сиромаштијата:

$$S = \frac{q}{n} \left[\frac{z - \bar{y}_i}{z} + \left(1 - \frac{z - \bar{y}_i}{z} \right) G^p \right]$$

каде што G^p е индексот на Џини за делот од населението кое живее под прагот на сиромаштијата.

Од друга страна, во светската литература се среќаваат цела низа на показатели коишто ги задоволуваат сите три претходно наброени критериуми². Показателите на

² Clark, Hemming, and Ulph, 1981; Foster, Greer, and Thorbecke, 1984; Kakwani, 1980; Rodgers and Rodgers, 1991; Sen, 1976; Takayama, 1979; Thon, 1979; Atkinson, 1989; Blakorby and Donaldson, 1980.

сиромаштијата, исто така, треба да имаат разбирлива и интуитивна интерпретација, што би овозможило да бидат разбирливи и за оние коишто имаат скромна статистичка наобразба. За различни аналитички цели, можат да се користат различни показатели на сиромаштија, коишто дури и не мора да ги задоволуваат сите гореспоменати критериуми.

Извори за истражување на сиромаштијата во Македонија

Основен извор на податоци за истражување на сиромаштијата во Македонија претставува “Анкетата за потрошувачка на домаќинствата” во Македонија, којашто ја спроведува Државниот Статистички Завод на Македонија. Единица на набљудување во оваа анкета е секое, според планот на примерокот избрано самечко или повеќечлено семејство. Во однос на територијалниот опфат, анкетата за потрошувачката на домаќинствата се спроведува на целата територија на Република Македонија. Во анкетата се применува методот на интервјуирање врз база на прашалници.

Сите домаќинства од примерокот се категоризирани во една од трите можни социо-економски категории на домаќинства, коешто е извршено врз база на претходно дефинирани критериуми. Тие три категории на домаќинства се: земјоделско домаќинство, неземјоделско домаќинство и мешовито домаќинство. Ваквата категоризација на домаќинствата, од своја страна овозможува да се изврши компаративна анализа на нивото на сиромаштија кај поодделните категории домаќинства со цел да се извлечат заклучоци за разликите во животниот стандард.

Квантифицирањето на сиромаштијата може да се изврши врз основа на расположливите или употребените средства. Расположливите средства на домаќинството ги опфаќаат паричните средства со коишто располага домаќинството, вредноста на производите од сопствено производство употребени за лична потрошувачка и вредноста на потрошувачките кредити и заеми подигнати и реализирани во текот на односната година. Употребените средства на домаќинството ги претставуваат паричните издатоци на домаќинствата за набавка на производи и услуги за лична потрошувачка, вредноста на натуралната потрошувачка и отплатениот дел од потрошувачките кредити и инвестициони заеми.

Во анкетата за потрошувачката, посебно се третираат количеството на потрошени артикли за лична потрошувачка од една страна, како и снабденоста на домаќинствата со трајни потрошни добра од друга страна. Тоа, исто така овозможува да се извршуваат соодветни анализи со цел да се утврди во колкава мерка овие елементи од потрошувачката се рефлектираат врз нивото на сиромаштија во Македонија.

Со цел да се овозможи споредливост на податоците, односно да се изврши нивна стандардизација, имајќи ја предвид различната големина и структура на домаќинствата, потребно е да се изврши нивно сведување на еквивалентни единици или т.н. потрошувачки единици. Во анкетата за потрошувачката на домаќинствата се земаат предвид податоците за полот, возраста и занимањето како фактори во определувањето на бројот на потрошувачки единици.

Осврст на показателите на сиромаштија во Македонија

Официјални податоци за нивото на сиромаштијата во Македонија постојат во Стратегијата за намалување на сиромаштијата во Македонија, објавена во ноември 2000 година. Истата претставува официјален документ на Владата на Македонија во којшто се елаборираат повеќе елементи сврзани за сиромаштијата во Македонија. Овде, посебно ќе се осврнам на деловите коишто се однесуваат на квантифицирање на сиромаштијата, без при тоа да навлегувам во мерките за намалување на сиромаштијата. Определувањето на нивото на сиромаштија во “Стратегијата” се врши врз основа на релативен праг на сиромаштијата. Имено, за сиромашни се сметаат сите домаќинства чии приходи се помали од 60% од просечниот приход, што изразено парично изнесува

75\$ месечно. Споредено со овој праг на сиромаштијата, во Македонија бројот на сиромашното население изнесува околу 20%. Овде се поставуваат повеќе прашања, коишто сами по себе ги ставаат под знак прашалник горенаведените презентирани податоци.

Имено, на почетокот се поставува прашањето: на кој начин е избран прагот на сиромаштија како 60% од просечниот приход, знаејќи дека е дискутабилно дали воопшто е можно да се задоволат основните егзистенцијални потреби на едно просечно домаќинство дури и со просечните месечни приходи. Со оглед на тоа дека Македонија е земја во развој, со релативно низок бруто домашен производ, не смее да се користи исклучиво релативниот праг на сиромаштија, без при тоа да се земе предвид апсолутниот износ на егзистенцијалните потреби. Понатаму, воопшто не е направена анализа на сиромаштијата, користејќи повеќе прагови на сиромаштија, со цел да се утврди каква е концентрацијата на сиромашното население.

Според Стратегијата за намалување на сиромаштијата во Македонија, сиромаштијата е поголема во селските подрачја, и кај поголемите домаќинства со поголем број на невработени членови и членови со пониско образование. При тоа, сиромашните домаќинства повеќе страдаат од невработеност, отколку од ниски приходи. Со оглед на тоа дека невработеноста е поизразена во градските региони, оваа зависност помеѓу невработеноста и сиромаштијата е поизразена во градовите, а поумерен во селските области. Исто така, во “Стратегијата” се истакнува дека постојат социјални групи на население коишто се поизразено погодени од сиромаштијата а тоа се пред сè: невработените, пензионерите и земјоделците.

Изразено низ конкретни податоци, во последниве неколку години не постојат значајни промени во нивото и структурата на сиромаштијата во Македонија како во апсолутна, така и во релативна смисла. Така, износот на пропорцијата на сиромашно на селение од 1996 кога изнесувал 18,1% пораснал на 20,7% во 1998 година, додека пак обемот на сиромаштијата пораснал од 3,9% на 5,3%. Сеуште не постојат официјални податоци за 1999 и 2000 година, но се смета дека не постојат позначајни промени во текот на овој период. Исто така, пораст на сиромаштијата постои и кај поодделни категории од населението, како што се пензионерите каде што процентот на сиромашни во периодот 1996-98 порсна од 12,5% на 14,5%. Помеѓу домаќинствата со мали деца, процентот на сиромашни во периодот 1996-98 порсна од 22,5% на 27,5%. Што се однесува до зависноста со невработеноста, процентот на сиромашни помеѓу домаќинствата со невработени членови во периодот 1996-98 порсна од 31,9% на 36,9%.

Во однос на регионалната распределба на сиромашното население во Македонија, скоро две третини е застапено во селските подрачја. Поголем дел од овие семејства се со поголем број на членови коишто се ниско образовани, со поголем степен на социјална изолација и висока стапка на смртност. Така, процентот на сиромашно население во селските подрачја изнесува 25,1% во 1998 година. За споредба, во Скопје процентот на сиромашно население во 1998 година изнесува 13,9%, а додека во останатите градови од Македонија изнесува 21%.

Сиромашното население во Македонија, во “Стратегијата” е категоризирано во три основни категории: традиционално сиромашни, нови сиромашни и хронично сиромашни. Категоријата на традиционално сиромашни во главно ја сочинуваат земјоделски домаќинства со поголем број деца коишто го претставуваа мнозинството од сиромашните пред периодот на транзиција. Во втората категорија на нови сиромашни спаѓаат ниско платените вработени, невработените, пензионерите и оние коишто добиваат социјална помош. Третата група на хронично сиромашни ја сочинуваат постари луѓе без пензии, постари земјоделци без било какви приходи и останати неспособни за работа коишто не би можеле да ја избегнат сиромаштијата без оглед на тоа каков би бил идниот економскиот раст.

Заклучок

Показателите на сиромаштијата се едни од основните индикатори во една национална економија коишто го одсликуваат нејзиното економско “здравје”. Уште повеќе, показателите на сиромаштијата ги прикажуваат социјалните услови во земјата, посебно на оној дел од населението којшто е најпогоден од сиромаштијата. Затоа, посебен акцент треба да се стави врз објективноста во определувањето на прагот на сиромаштија и во пресметувањето на показателите на сиромаштија.

Земјите во развој, како што е случајот со Македонија, коишто имаат низок бруто домашен производ по глава на жител, должни се да определуваат апсолутен праг на сиромаштија којшто би ги вклучил основните физиолошки потреби на едно домаќинство. Преку користење на релативниот праг на сиромаштија често пати се доаѓа до некаков “задоволувачки” процент на сиромашно население, но при тоа не се води сметка дека добар дел од населението коешто се наоѓа над прагот на сиромаштијата исто така не може да ги задоволи минималните егзистенцијални потреби. Со ваквиот став, не се пледира дека релативните показатели би требало целосно да се исклучат од употреба кај земјите во развој, туку, во најмала рака истите треба да се комбинираат со апсолутните показатели. На тој начин, добиената слика за нивото на сиромаштија во земјата би била пореална.

Со цел да се утврди поврзаноста на сиромаштијата со останатите феномени коишто ја условуваат истата, потребно е да се извршат подетални квантитативни анализи. Пред сè, овде се мисли на поврзаноста на сиромаштијата со невработеноста, подвработеноста, нееднаквоста во распределбата на доходот, образованието на населението и сл. Ваквите квантитативни анализи и утврдениот степен на корелација помеѓу сиромаштијата и останатите социо-економски феномени претставува појдовна точка во идентификувањето на основните причини за сиромаштијата. Без утврдување на причините за сиромаштијата, не би можела да се гради ни стратегија за нејзино намалување, односно отстранување на последиците од сиромаштијата.